

Nazan Maksudyan: Arşaluys'un adı yok

Posted on 19/05/2017

“The Promise”in bu kadar nefret toplaması ve Ermeni karşıtı bir inkâr kampanyasının hedefi olmasının sebebi tarihsel dramının merkezindeki aşk hikâyesinin Ermeni Soykırımı esnasında cereyan etmesi olarak görülür. Gizemli bir biçimde ortadan kaybolan film ile birlikte Arşaluys'un hikâyesi de unutulur gider. Soykırımın inkâr edilmesi, unutturulması gibi, soykırım hakkındaki ilk film de yüz yıl boyunca kaybedilmiş, unutturulmuştur.

Yönetmenliğini Terry George'un yaptığı, başrollerinde Oscar Isaac, Charlotte Le Bon ve Christian Bale'in oynadığı, ilk gösterimi 11 Eylül 2016'da Toronto Film Festivali'nde yapılan “The Promise”, henüz vizyona girmemiş olmasına rağmen uzun zamandır tartışılıyor.

Filmi şimdiye dek muhtemelen sadece birkaç yüz kişi izlemiş olmasına rağmen filmin IMDb sayfasında yüz bine yakın insan oy kullanmış. Site kullanıcıları filme büyük ölçüde ya on ya da bir yıldız vermiş (henüz izlenmemiş bir filmin şu anda notu 4.2). Filmin bu kadar nefret toplaması ve Ermeni karşıtı bir inkâr kampanyasının hedefi olmasının sebebi ise, tarihsel dramının merkezindeki aşk hikâyesinin Ermeni Soykırımı esnasında cereyan etmesi.

Kampanyayı kimin düzenlediği elbette aleni değil, fakat soykırımı tanıyan faaliyetlerin (sanatsal, akademik, siyasi) derhal ciddi bir baskı ve sansürle karşılaşması bilindik hikâye. 1935 senesinde Franz Werfel'in Ermeni Soykırımı üzerine çok satan romanı Musa Dağ'da Kırk Gün'ün Metro-Goldwyn-Mayer tarafından filme çekileceği haberi duyulduğunda olanları hatırlamak anlamlı olabilir.

1933 sonunda basılmasından itibaren Türkiye'de çok tartışılan kitap, devlete yakın çevrelerin özgüvenli ve tehditkâr inkâr kampanyalarının hedefi olur. Falih Rıfki, Burhan

Asaf, Burhan Belge, Yunus Nadi gibi isimler Türkiye'ye karşı tasarlanmış bir "Yahudi-Ermeni komplosu" olduğu iddiasıyla büyük bir tartışma başlatır. Cumhuriyet gazetesi Washington'daki Türkiye Büyükelçiliği'nden Werfel'in kitabının toplatılması ve filmin çekilmemesi için girişimde bulunmasını talep eder.

MGM'in Türkiye temsilcisi ve ithalatçısı olan İpekçi kardeşler, şirketi artık filmlerini satın almamakla tehdit eder. 1 Neticede hedefi Alman halkını soykırıma, ırkçı politikalara, stereotiplere, ama özellikle de Hitler ve Nazilere karşı uyarmak olan Werfel'in romanı beyaz perdeye aktarılamaz. Oysa film 1935'te çekilebilmiş olsaydı, belki de dünya kamuoyu Holokost'a bu kadar kayıtsız kalmazdı?..

Tarihte biraz daha geri gidersek, soykırımı konu alan en eski filmin akıbeti de, kısa vadede ün ve hasılat, hemen ardından ise kayboluş ve unutulmuş olur.

ARŞALUYS MARDİGYAN'IN BULUNUŞU VE KAYBEDİLİŞİ

Ailesinin 1915'te Çemişgezek'ten sürülmesinden 1917'de Amerika Birleşik Devletleri'ne ulaşmasına dek yaşadığı türlü acı, kayıp, zulüm ve işkenceyi asla unutamayacak olsa da en azından geride bıraktığını zanneden Arşaluys Mardigyan'ın talihi ne yazık ki yaver gitmez.

Kendini Ellis Adası'nda karşılayan Ermeni ailenin yardımıyla, sevdikleri arasından hayatta kalan tek kişi olan erkek kardeşini bulacağını uman genç kadın, gazetelere verdiği röportajlar neticesinde keşfedilir ve hayatı yeni bir sömürü döngüsüne girer. Bu sefer gençliğini, güzelliğini, Ermeniliğini sömürecek olanlar, tehcir ve katliamlar süresince canına, bedenine, dinine kast eden Müslümanlar değil, onu kurtardığını iddia eden Amerikalı Protestanlar olacaktır. Arşaluys Mardigyan'ın hikâyesinin ticari potansiyelini fark eden Henry Gates ve eşi kızın yasal vasisi olurlar.

“Arşaluys ve halkı için en iyisini” yapmaya söz veren çift ilk olarak kızın ismini elinden alırlar. Geçirdiği kabus gibi yıllarda tüm baskılara direnen inancına, adına ve diline sahip çıkmaya çalışan Arşaluys, Müslümanlar hanelerinde zorla alıkonulan binlerce çocuk ve kadın gibi ilk önce ismini kaybeder. O artık Aurora Mardiganian’dır.

Auschwitz’den sağ kurtulan Viyana doğumlu Jean Améry, “yurt bir güven duygusudur,” diyor. Yurdumuzdayken tanımak - anlamak, güvenmek - inanmak arasındaki ilişkiye hükmedebiliriz. Dolayısıyla “yeni vatan” diye bir şey yoktur. Yurt sadece çocukluğun ve gençliğin ülkesidir. O ülkeyi kaybetmiş olan kişi, yabancı ülkede artık bir kaybeden olarak kalır.² Gerçekten de yurdunu, ailesini, geçmişini, çocukluğunu kaybetmiş bir kadının geride kalan ve tutunacağı tek şeyi, adı, güya onu koruyan “yeni vatanında” elinden alınır.

MÜCRİMİN ŞEHVETİ

Henry ve Eleanor Gates çifti henüz İngilizce bilmeyen Arşaluys’a hikâyesini anlattırırılar, genç kızın yanlarında kaldığı Ermeni aile de tercümanlık yapar. Kitap ilk olarak 1918’de New York’ta Kingfield Press tarafından Ravished Armenia adıyla ve Londra’da Odhams Press tarafından Auction of Souls adıyla yayımlanır. Ayrıca anlatı, New York American ve Los Angeles Examiner tarafından 18 Ağustos 1918 - 24 Kasım 1918 arasında on dört kısım halinde tefrika edilir.

Gates’in anlatısında canavarlık üstüne canavarlık, ardı arkası kesilmeyen zulüm ve vahşet var. Öyle ki okur, elimizdeki kitabın editörü Anthony Slide’ın altını çizdiği gibi, bütün bunlar tek bir kadının, tek bir ailenin başından geçmiş olabilir mi diye sorgulamak zorunda kalıyor. Gates’in kitabında Arşaluys gerçek bir insan olmaktan çıkıyor. Sanki anlatılan Arşaluys’un hikâyesi değil de, benzer zulümlere maruz kalmış yüzlerce farklı kadının başından geçenlerin birleşimi duygusu uyandırıyor. Bugün okunduğunda inkârcı olmayan bir okurun bile “bu kadarı da fazla” diye düşünecek olması son derece rahatsız edici.

Zira, kitap en yapmaması gerekeni yapıyor, okuru hikâyenin özgünlüğü konusunda şüpheye sürüklüyor.

Dahası, soykırımın şiddet ve cinsellik potansiyelini sonuna kadar sömürmekten kendini alamayan Gates, o kadar grafik işkence, tecavüz ve cinayet sahneleri yazmış ki, kitap bizzat mücrim tarafından yazılsa ancak bu kadar rezil bir şehvet, heyecan ve tutku içerirdi.

Yazar, baştan sona ilkel bir erillik abidesi olan kitapta durmadan çıplaklık ve cinsel şiddeti öne çıkarıyor. Her bölümde korkunç ve utanç verici yeni bir cinsel işkence biçimi geliştirmeyi başarıyor. Metnin bütün rahatsız ediciliğine karşın okumaya devam edebilen okuru Arşaluys'un başına bir sonraki sahnede gelecek, öncekilerden de beter zalimliği beklemeye zorluyor.

Soykırımdan bu yana geçen yüz yılda yayımlanmış sayısız tanıklıkla karşılaştırıldığında, Gates tarafından anlatılan hikâyenin, kelimenin gerçek anlamıyla Arşaluys'un tanıklığı olmadığını teslim etmek gerekiyor. Marc Nichanian'ın soykırım ve tanıklık edebiyatı üzerine yazdıklarından biliyoruz ki, Ermeni soykırımına şahit olanlar, hatta büyük yazarlar dahi yazma güçlüğüne çekmiştir.³

Yaşanan vahşet ve şiddetin ardından, hele de insanlıktan çıkma durumlarında dilin sınırları birden kendini göstermiş, dilsel ifade yeteneği yetersiz kalmıştır. Kelimeler kifayetsizdir. Yazılanlar yaşananların temsili olmaktan uzaktır. Sözcükler duyguları aktaramaz, acıları tarif edemez, gerçekliğe ihanet, travmaya haksızlık eder.

Hayatta kalanların yazdıklarında duyguları bastıran bir uyuşmuşluk vardır. Bu metinlerin çoğu acıyı, duyguları saklayan, ketum ve yalın hayatta kalma öyküleridir. Mezalim, eziyet, işkence betimlemelerinin üstü kapalıdır. Soykırım tanıklıklarında duygulanım eksikliği açıkça hissedilir. Zira hayatta kalanların yaşamaya devam edebilmek için duygularını, acılarını, gördüklerini bastırması, adeta sinir uçlarını uyuşturması gerekmiştir. Fakat Gates

gerçek bir tanık olmadığı için, Arşaluys'un anlattıklarını (ve muhtemelen anlatmadıklarını da) korkunç bir duygu sömürüsüne dönüştürmeyi başarmış. Dolayısıyla, kitap bir kadın tanığın içe kapalı anlatısı değil, bir erkeğin seyirlik fantezileri.

FİLM GİBİ...

Kitabın basılmasının hemen ardından derhal bir film anlaşması da yapan Gates çifti, Arşaluys'u içeriğini anlamadığı bir kontrat imzalamaya ikna etmekte zorlanmaz. Bir aydan kısa bir sürede tamamlan çekimler Selig Zoo Studio olarak bilinen sette başlar. Arşaluys bu esnada, Gates çifti ile Los Angeles'ta bir otelde kalmaktadır. Çöl sahneleri Santa Monica yakınlarındaki kumsalda ve Santa Barbara'da çekilir. Baldy Dağı, Ararat yerine kullanılır. Çekimler sırasında, Arşaluys bir çatıdan çatıya atlama sahnesinde düşüp ayak bileğini kırar. Ekip katiyen çekimleri ertelemeye yanaşmaz. Hatta Bayan Gates, kırığı iyileştireceğini iddia ederek, ayağının üzerine sert basmasını söyler!

Arşaluys, Amerikan kamuoyuna 8 Ocak 1919'da Los Angeles' ta Alexandria Oteli'nde vali tarafından verilen öğle yemeği davetinde tanıtılır. Ravished Armenia'nın halka açık gösterimi 19 Ocak'ta, Majestic Theatre'da yapılır. Film pek çok eleştirmen tarafından saygıyla karşılanır ve itibar görür. Anthony Slide filme gösterilen ilginin, Arşaluys'u da bir anda yıldız mertebesine yükselttiğini belirtiyor. Oysa genç kadının böyle bir beklentisi ya da talebi yoktur. Bilâkis kadın artık içine kapanmak, kimseyle konuşmamak, yaşadıklarını bir kez daha anlatmak, izlemek, yaşamak işkencesinden kurtulmak istiyordu. Atom Egoyan'ın giriş yazısında belirttiği gibi, "bu genç kadının, halkının toptan katledilmesine tanıklık ettikten sonra, kendi hikâyesine dayanan bir Hollywood filmi için travmayı yeniden yaşamış olması gerçeği, ticari eğlencelikler üretilirken kişisel travmaların suistimal edilmesi üzerine ciltler dolusu şey söylüyor." (s. 12)

Fakat Gates çiftinin hiç müsamahası yoktur. Arşaluys'un davet edildiği yemeklerde sessiz

kalması, gösterimlerden yorulması vasilerini kızdırmıştır. Mayıs 1920’de, New York, Buffalo’daki gösterimin ardından Bayan Gates hiç zaman kaybetmeden sonraki gösterimlerde kullanmak üzere Arşaluys’a benzeyen yedi kızı işe alır! Sinir krizi geçiren, çaresiz durumdaki Arşaluys, intiharını düşünür, fakat sonunda New York’a kaçıp, iyi kalpli bir kadın olarak hatırladığı Mrs. Harriman’la temasa geçer.

Arşaluys Mardigyan, 1921’de vasilerini kendisine borçlu oldukları parayı vermeleri için dava eder. Kadına Ravished Armenia gösterimlerinde hazır bulunması için 7 bin dolar ödenmesi gerektiği ortaya çıkar. Fakat Mrs. Gates büyük bir pişkinlikle, yedi dublörün ücretleriyle, şoför, hemşire ve kişisel masrafların toplamının zaten 6.805 dolar ettiğini, Arşaluys’a ödenecek ancak 195 dolar kaldığını belirtir. Dava neticesinde Arşaluys’a 5.000 dolar ödenir.

Film gizemli biçimde ortadan kaybolur. Onunla birlikte Arşaluys’un hikâyesi de unutulur gider. Soykırımın inkâr edilmesi, unutturulması gibi, soykırım hakkındaki ilk film de yüz yıl boyunca kaybedilmiş, unutturulmuştur.

HEM KAYBOLMUŞ HEM KAYBETMİŞ...

Fatih Akın’ın soykırım filmi Kesik (The Cut, 2014) koskoca bir halkın, yaşadıkları coğrafyadan sürülmesini, silinmesini, filmin başlangıcında ilk birkaç dakikanın da geçtiği Mardin civarında sık kullanılan tabirle, seyf edilmesini, kesilip atılmasını anlatır. Kadınlar, erkekler, çocuklar, aileler, koskoca köylerin, kasabaların ahalisi, cemaati kurşunlarla, hastalıkla, açlıkla, yollarda, kamplarda, yitip gider. Çoğunun ne ölüsü ne dirisi bulunur. Koca bir kayboluş hikâyesi. Bir varmış bir yokmuş...

“Gidenin vay haline,” deriz; doğrudur. Hayatta kalanlar, gideni geride bırakır, yaşadıkça insan olmaya devam ederler. Yeri gelir güler, mutlu olurlar. Filmdeki olağanüstü sinema sahnesinde olduğu gibi. Soykırımda tüm ailesini yitirmiş biri bile Chaplin’i izlerken

kahkahalarla gülebilir. Her şeyini kaybetmişse de taş kesmemiştir, hâlâ insandır. Üstelik kısa bir süre için de olsa, “sinemadan çıkmış insan”dır o, kendisinden başka bir şeyi düşünebilir. Öte yandan, küçük evlatlığın babanın elinden alındığı sahnede kimse gözyaşlarına hâkim olamaz, ister 1921’de Halep’teki sinemada, ister 2014’te İstanbul’da filmi izlediğimiz küçük salonda olun.

Dolayısıyla “Kesik”, sadece yitip gidenlerin hikayesi değil. Hayatta kalanların neden onulmaz yaralı bir kuşak olduğunu da anlatıyor. Anadolu’dan sürülüp kendilerini Halep’te, Beyrut’ta, Marsilya’da, Florida’da, Minneapolis’te, Kuzey Dakota’da bulan, hem kaybolmuş hem de kaybetmiş insanlar bunlar. Her kayıp yakını gibi bitmeyen bir arayışları var. Cumartesileri Galatasaray’da, perşembeleri Plaza del Mayor’da... Siyasi iktidarın fitne, fesat ve kötülükle akraba saydığı öcü diaspora, işte bu apansız elini, kolunu, aklını yitirmiş, sakat bırakılmış insanlardan ibaret...

Arşaluys’un hikâyesi de aynı kaybolma ve kaybetme üzerine. Her şeyini kaybetmiş ve kaybolmuş bir genç kadın, bir an için bulunduğunu, kurtulduğunu zannetse de kısa sürede yeniden aynı karanlığa, aynı unutulmuşu geri bırakılıyor.

Varmış, yokmuş...

Կար ու չկար...

*1- Rifat Bali, Musa’nın Evlatları Cumhuriyet’in Yurttaşları. İstanbul: İletişim, 2001, s. 114-128.

*2- Jean Améry, Suç ve Kefaretin Ötesinde: Alt Edilmişliğin Üstesinden Gelme Denemeleri, İstanbul: Metis, 2015, ss. 63-86.

*3- Marc Nichanian, Le Roman de la Catastrophe, vol. 3 Entre l’art et le témoignage,

Genève: MétisPresses, 2008.

Kaynak: gazeteduvar.com.tr